

Euskal mitologiaren aztarnak

JOSE M. SATRUSTEGI*

Itzulpena: Mikel Garmendia

Euskal mitologiaren sustraiak¹

Nago ez ote den izenburu arranditsu samarra lantxo honi, bere garaian eta programak ezarritako presaren kariatz, gehiegi pentsatu gabe jarri niona. Barkamena eskatu behar, hortaz, zeren askoz ere xumeagoa baita nire asmoa. Hona: Euskal Herrian mitoen ikerkuntza zein egoeratan dagoen aztertu eta artean sailkatu gabeko materiala berbalioztatzeko metodologi eskema bat proposatzea.

Egia izanik ere mito kosmogoniko handien oinarrizko kokagunea unibertzala dela eta Olinpoko jainko eta heroi lehiatuen zerrenda mugatuari lotua, gero eta gehiago hitz egiten da herrien mitologiaren, zeren gero eta datu gehiago baitugu, berebat, herri bakoitzaren nortasun bereziaren adierazgarri. Datu horiek herrien literaturetatik, ingurugiroaren eraginetik, lanetik eta kontzeptuak adierazteko tresna dugun hizkuntzatik beretik datozkigu.²

(*) Euskaltzaina.

(1) Txosten hau Gipuzkoako Latin eta Grekera Mintegi Iraunkorrek antolatutako Mitologia Klasikoari buruzko Ikastaroan aurkeztu zen, Donostian, 1992.eko martxoaren 21ean.

(2) Linguistika, oro har, pentsamendu soziologiko baten eredu izango da beti. Izan ere, hizkuntza, soziologiaren xedearen fenomeno testimonial eta abantailatsua da. Antropologia psikologikoak eta, bereziki, psikoanalisiak neurri batean edo bestean aldeztu duen gizadiaren monismoaren aurka, linguistikak pluralismoa planteatzen du, pluralismo elkar bereizlea, berez antropologia sozialak jorratzen duena. Hizkuntzak desberdinak baitira elkarren artean, eta hizkuntza-multzo handiak ere bere baitan osoak eta elkar murriztuezinekoak. Eta hizkuntza batek bere fonema, hitz eta esamoldez osatzen duen "sinbolismoak" esanahi sakonagoetan murgiltzen bagaitu, esanahi horiek bere hartan eutsi behar diote beraien esplizitatzaila eta adierazle den hizkuntzaren izaera bereiziari. (G. DURAND, *La imaginación simbólica*, Buenos Aires, 1971, 57. or.)

Egokiago zatekeen, beharbada, izenburutzat euskal aztarnak edo gure tradizioetako mitologiaren ezaugarri autoktonoak, edo antzekoren bat jartzea.

Behar-beharrezkoa dugu, ordea, hori baino lehen, mito kategoriarren nahitaezko oinarriak ondo zehaztu eta kidekatuta dauden materialak berziklatzea, bere apalean euskal tradizioko mitologiaren altxorra osatzen duten elementuak berbalioztatzeko.

Mitoaren izaera

Hona nola definitzen duen mitoa Espainiako Erret Akademiaren Hiztegiak: "Alegia, alegoriako fikzioa, erlijio gaietan bereziki". Bistan da mitoak ez duela alegilariak bere literatur fikzioa sortzean izaten duen asmo moralizatzailekerik. Alegoriako fikzioa ere, etengabeko metafora dena, ez dator bat mitoaren dinamikarekin, nahiz eta bataren eta bestearen zenbait alderdi berdinak izan.

Ezagumenaren goi-kategoria batekoak ditugu mitoak, erralitateaz haraindiko ideiak lengoaia sinbolikoaren bidez ematen dituen kategoriakoak, hain zuzen. "Ez dira gezurrezko alegiak, ezta hurrik eman ere. Aitzitik, errealitate bat osatzen dute, bizirik dagoena eta behin eta berriro baliatzen duguna", dio Malinowskik. Eta gaineratzen du ezen ez direla inolaz ere halako teoria abstraktu edo irudi-andana bat, antzinako erlijioaren eta jakituria praktikoaren benetako kodetze modu bat baizik.³

Mitoen lengoaiari behar besteko babes dialektikoa ematearren, honelaxe definituko nituzke: *adigai metafisikoen, gertaera kosmogonikoen eta giza-biziaren beraren tradiziozko kontraerak, lengoaia sinbolikoaren bidez emanak eta errealitateaz haratago doazenak.*

Mito guztiak ezin ditugu, noski, berdin baloratu, mito denek ez baitute mezu berdina adierazten eta, era berean, mito denak ez baitutugu berdin ezagutzen, batzuk gehiago eta besteak gutxiago, alegia.

a) Kontraera batzuek jainko paganoen bizia eta heroi klasikoaren menturak kontatzen dizkigute. Teoria kosmogonikoekin estu-estuan lotuta dagoen atal hauxe dugu, hain zuzen ere, mitoen saindutegiko erretaula nagusia. Mito unibertsalak ditugu.

(3) Mitoa, izaki bizidunei buruzkoa denez, ez da halako jakingarri zientifikoei erantzuna emateko esplikazio bat, kontraera bat baizik, jatorrizko errealitate bat berriro biziarrizten duena eta erlijiozko beharizan sakon bati, nahikunde moralei, gizartearen koakzio eta aginduei, eta are eskakizun praktikoei ere erantzuten diena. B. MALINOWSKI, in MIRCEA ELIADE, Mito y Realidad, 1973, 33. or.

b) Formulazio poetiko eta irudimenezkoen sorburu oparo dugu, baita ere, gizakiaren zenbait balore, hala nola hizkuntza,⁴ amodioa edo indarra gorestea.

c) Ebokazio mitikoen bitartez goretsi izan dute, orobat, herriek hainbat aurrerapen tekniko eta gertakari gogoangarri. Hala, modu inozo bezain politean esplikatua dira, hastapenetako alegori fikzioaren bidez alegia, zerra horztunaren asmakuntza edo altzairua galdatzeko moduarena, edo garia landatzeko sekretua edo errotak mugiarazteko uraren indarra erabiltzearena.

Aurrerapenaren urrats garrantzitsuen subjektua herriko pertsonaia bat izaten da, bere komunitateko ofizioaren batean diharduena eta komunitate horri mesede egiten diona. Gainera, halako dohain erlijioso bat izaten du, deabruari beretzako gordeta zituen teknika berrien sekretuak ebasteko adorea ematen diona. Horra euskal tradizioetako Prometeo apala.⁵

Mitologiaren atalkatze hori eginik, zeren, zenbait libururen arabera, jainko eta heroi klasikoek baino ez bailukete osatuko Mitologia,⁶ bide berriak zabaltzen zaizkigu hainbat eta hainbat euskal mito aztertzeko, bai eta literaturaz denaz bezanbatean ahulago agertzen zaizkigun beste kultura batzuetakoak aztertzeko ere.

Nolanahi ere den, errealtatea baino haratago doakigu mitoa, dela pertsonaia bera, dela kontatzen diren gertakarien sorburua. Kontaera naturaz haraindiko maila batekin lotzen duen erreferentzia arketipiko hori gabe, erren edo osagabe geratzen zaigu bertsioa, askoz ere hurbiltzenago baitzaie orduan kondairei, gizaki hezur-haragizkoak

(4) Urdiainen esaten zuten ezen, hasieran, izaki guztiek hitz egiten zutela, goroldioak izan ezik. Denak saiatu omen ziren —otsoa, haizea, elurra— hari hizketan irakasten, hari eta beraiek ere hitz egiteko gaitasuna galdu zuten arte.

(5) Nafarroako Burundako bertsioaren arabera, deabruak ba omen zekien artoa ereiteko sekretua. San Martin apostu batez balliatu omen zen pilatutako aleen gainean erori eta bere boten barruan sartu zitzaizkion arto-aleak eramateko. Gero, nekazari argiaren emazteak honako sehaska-kantu hau entzunez ikasi omen zion deabruaren andreari artoa ereiteko sekretua:

Elorriya loran dago, / mirua loka dago; /

Ai, artua ereiteko / zer sasoia dago. (L. Zufiaurre, Urdiain, 1965).

Pertsonaia kulturizatzaile hori ezagunago dugu *Sanmartintxiki* izenaz. J. M. BARANDIARAN, *Diccionario Ilustrado de Mitología Vasca*. O.C. I.t., 204. or.

(6) Gehienez ere, Mitologia grekoaren edo klasikotzat jotzen direnetako beste edozein kulturaren azterketa analitiko, literario, morfologiko edo dena delakoa izango litzateke.

menderik mende herriaren subkonszientean sortuz joan diren tradizioei eta ipuin miragarriei.

Izan ere, gizakien pentsamenduak errealitate konkretuen hesia gainditu eta, izpirituaren egarria ase nahian, izaki transzendentea bilatzeari ekin zionean, orduantxe abiatu zen gizakia mitoak idarokitzen duen esperientzia erlijiosoaren ildotik.

Antzinako zibilizazioetan, mitoak betetzen zuen gidaritza-funtzioa, gaur egun filosofi hatsarriek, erlijio sinesmenek eta zientziaren oinarriek betetzen dutena. Aurrerapauso kualitatibo bat egin zuen bere garaian giza-adimenak: pentsamenduaren goi-mailalara jo zuen. Iraupen fisiko hutsa gainditu eta adimenaren lehen abstrakzio-saioa egin zen. Objetu fisikoen zentzu eta somamenezko pertzepzio hutsetik ideia unibertsalen mundu inmaterialera pasa zen.

Horixe dugu lehen aipatu dugun pentsamenduaren goi-kategoria.

Literatur mitoa

Mitologia, oro har, antzinako zibilizazio guztien ondasun izan zen. Mitologia egituratzen zuen pentsamendu sinbolikoa alde batera utzi eta arrazoi nagusitu zenean, hankaz gora jarri zuen ordurarteko sinesmenen gainean oinarritutako gizarte-kohesioa.

Gaur egun, herri batzuek beste batzuek baino biziago eusten diote arbasoen ondare aberatsari. Mutur batean dugularik altxor klasikoa, izen handiko idazleen literatur lanez dotoretua, eta bestean, berriaz, landa giroko kultura alferrikotzat joa eta bazter utzia duten herrien eremu idorra, badugu, tartean, beste eremu bat, bapatean zuzpertia eta zenbait aztarna bitxiri eusten diona, eta eremu horretantxe kokatzen da euskal mitologia.

Grezian idatziak dira, onenean ere, mitologia unibertsalaren orrialde ederrenak. Homero itsu ospetsuak, k.a. VIII. mendean *Iliada* idatzi zuenak, akeo eta troiarren arteko gudu heroikoa eta bere herriaren historia kontatzeaz gain, argi egin zuen, barnetikako izpi baten indarraz, antzinateko tradizioen ilunpearen erdian.

Betiereko bihurtu zuen Homerok Ilios edo Troiako gerra, sormenlan egituraz sendoa eta, aldi berean, zorrotza egin baitzuen, haizearen hegoetikako finezia mitikoz hornitua.

Mitoak, azken finean, bersorkuntzak ditugu, zeren tradizio-onda-reen eraldakuntza horrek bere baitan baitakar beste mundu bat bereganatzea, ondare horri duintasuna ematen dion mundu berri bat,

artistaren eskuak moldeatzen duen harrizarrari duintasuna ematen dion bera.⁷

Alde batetik jainko klasikoen etxea ekialdeko fineziaz argitzen eta usain-goxatzen duen ontzi gartsu hori daukagun bitartean, hara non ditugun, bestetik, kultura agrafoak, herriaren balada bukolikoak asabengandiko isolamendu-dorre almenatuan giltzapetu eta isilarazi zituztenak. Herri horiek kreazio eguneko goizeko ur berriez, hierofaniez eta ortzeko izar-multzoez mintzo zaizkigu; berekiko eta biztanle zituenekiko orekan bizi zen naturari egiten diote kantu, aurpegi alaiz hartzen dute bizia eta goratu egiten dituzte bere baloreak jai giroko mintzaldietan, baina, hala ere, ez dute entzulerik izan beren murrutik leihogabeetatik kanpo.

Euskal ondare preziatuaren errolda egitea genduke egitekorik behinena. Materialak sailkatzeko metodologiak taxutzea da etorkizuneko ikertzaileei gelditzen zaien lehenengo eginbeharra. Saiatuko naiz zenbait pista, eskarmentuak erakutsi dizkidanak, ematen.

Desmitologizazioa

Desmitologizazio terminoa bera, lehen begiratu batean, harrigarri samarra gertatzen bada ere, inkestek ematen dizkiguten datuak metodologikoki sailkatu aurretik bete beharreko eginkizuna dugu. Apaingarri poetiko eta literarioak erantziz joatea da kontua, hala hurbilduko baikatzaizkie pertsonaiek gorpuzten dituzten sinboloen esanahi zehatzari. Esanahi horretatik sortuko zaigu arketipoa, itxuraz kontraerak lokabe eta kontrajarriak direnei kohesioa emango diena.⁸

Egin ditudan azterketek erakutsita dakit mituen eboluzioa ez dela berdina izan, eta, horren arrazoiak arakatu ahal, gero eta argiago ikusten dut bi moduko mitoak dauzkagula, joera desberdinekoak alegia, gizakiaren protagonismoari gagozkiola.

(7) *Ilada*-n, fantasia mitikoz beteak dira pasarte guztiak eta fantasiatzeko ditugu, halaber, pertsonaiak, zeinak onirikotasunaren mugan mugitzen direla baitirudi. Ezinezko da, honez gero, garai aurreklasikoaren eta klasikoaren muga estuen artean kokatzea. Bere iragan hurbilenera jotzen saiatzez gerotan, hautsi egin behar dira, nahitaez, dokumentazio historikoaren mugak, mitoaren eremu ilunetan sartzeko. (Carmen BALZER, Heraklion, "Antes de la historia del mito." Buenos Aires, 1979).

(8) Mitoaren desmitologizazioak mitoaren fantasi egitura alde batera utzi eta "in nuce" erakusten digu pentsamendu metafisikoa, lengoia poetiko edo irudizkoaren azpian estaltzen dena. Mundua esplikatzeko antzinako saio baten erakusgarri dugu munduaren sorreran edo naturari zein gizadiari buruz kontaktzen diren beste gertakari batzuetan jainkoek edo beste munduko izakiek parte hartzea. (Carmen BALZER, op.c.).

Hona, lanerako hipotesi soil gisa, lehenengo eta behin egin deza-kegun sailkapena: alde batetik, gertakari kosmogoniko handiak, hala nola munduaren sorkuntza, ortzearena etab., eta, bestetik, maitasuna, indarra, adimena, eta horien inguruan erdietsitako garaipen garrantzi-tsuenak, hala nola metalen tratamendua, hizkuntza eta lan-teknikak, gizartean berebiziko eragina izan dutenak.

Joera desberdinekoak direla esan dugu. Eta halaxe da, zeren batzuetan, jainkoen eta beren ahalmenen munduaren aurrean, *mires-penezko jokaera* hartzen baitu gizakiak, bere baitatik kanpoko mundura begirakoa, alegia. Besteetan, aldiz, gai antropologikoen gorespemak gizakiari berari eragiten dio, zeinek *barneratze-jokaera dinamikoa* hartzen baitu.

I. - Etsiarazteko modukoa da, urte berriko liturgiako uraren mitoa-ren egitura, mito nagusienetako bat den horren egitura aztertuz gero ateratzen dugun ondorioa. "*Ur goiena, ur barrena, Urteberri egun ona*" formula honez gero fosilduak ez dauka literatur osagarri gehiagorik eta errito adierazgarri izate horretantxe geratzen da, hots: aginteei —baita auzokoei ere, antzina— ura eskaintze horretan.⁹

Genesis-en bertsiokak, alabaina, argiago azaltzen digu gertakaria, munduaren bigarren sorrera-egunari dagokiona: "Eta Jainkoak ortzea sortu zuen, eta horren bitartez beheko urak —*ur barrena*— eta goi-koak —*ur goiena*— bereizi zituen. Eta zeru izena eman zion Jainkoak ortzeari. Goiza eta arratsa bereizi ziren berriro ere: Bigarren eguna".

Japonian izan nintzenean jakinarazi zidatenez, hango komunitate sintoistek praktika berbera egiten omen dute, eta han ere, gure artean bezala, gauerdian bildutako urak "uraren jainkosarekin elkartzea" esan nahi omen du hitzez hitz. Gau osoa ematen omen dute erritoko urez egindako tea hartuz, erlijio eta famili giroan bilduta.

Euskal Herriak aspaldi galdua du, noski, mito horren kontzientzia bai eta, horrenbestez, testu paradigmaticoaren jatorrizko esanahia ere. Hala, emeki-emeki, desagertuz joan da praktika hori Nafarroako hainbat eta hainbat herritatik.¹⁰

(9) *Ur goiena, ur barrena*. Konplimenduzko esakune hori erabiltzen dute Urdiango gazteek urtezahar eguneko gauerdian agintariei diosalak egin eta, herriko elizan gaueko hamabiak jotzen dutenean, bildutako ura entregatzeko. Munduaren sorreraren mito zaharra erakusten du, leizeko uren bereizketaz sinbolizatua.

(10) 1936. erarte bizirik eusten zioten praktika horri Sakanako zenbait herritan. Hala ezagutu nuen nik Arruatzun. Imotz, Malerreka eta Baztanen ere gelditzen zen horren arrastorik.

Fenomeno bera aplika dakieke sail horretako euskal mito guztiei. Urdiainen fosilei "*Jainkoain arriak*" deitzen diete eta leiho ondoan gorde izan dituzte orain dela gutxi arte, ohartu ere egin gabe ohitura hori zela fosilak eta tximistaren adiera mitikoa lotzen zituen azken zantzua.

II. - Mito antropologikoek, aldiz, oso bestelako eboluzioa izan dute euskal tradizioan. Alegiazko edo bestelako formulatan fosildu beharrean, eraberritu egin dira eta aberastu egin dute, hartara, ondarea. Hala, zabalik uzten dute bidea itxuraldaketa korapilatsu horren prozesua berreraikitzeke.

Baina fenomeno hori zehatz-mehatz azaltzen hasi aurretik, berriro jo beharra dago mitoen desmitologizazioaren teoriara, zein, bestalde, ez baitzaie aplikagarri, lehenengo eta behin, lehendabiziko saileko aztarna fosilduei.

Gizakiarekin edo bere interes behinenekin hertsiki lotutako mitoen aldakortasunaren kariaz eta gure zibilizazioaren logika-oinarriari jarraiki, aldatu egin da kontaeren izaera mitikoa. Hainbestenarekin, ipuintzat jotzen dira edota herri-tradizioetako kapitulurik eklektikoenean sartzen.¹¹

Ustez mitikoa den kontaerari estalki literarioa kendu eta prozesuaren hasierako zio edo erreferentzia —halakorik izanez gero— aurkitzea, horratx desmitologizazioa zer den.

Bada euskal kontaera labur bat, haur ipuin gisakoa, Osa Nagusi-gurdiaren osakera azaltzen duena. Honako aldaera hau, "Jainkoa eta zazpi izarrak" izenekoa, Nafarroan jaso da eta honela dio:

Behin batean, nekazari aberats bati idi pare ebatsi zioten bi lapurrek. Morroia bidali zuen lapurren atzetik eta, itzultzen ez zenez, neskamea bidali zuen haren bila. Etxeko zakurra ere neskamearen atzetik abiatu zen. Egun batzuk iragan eta, ez morroia ez neskamea agertzen ez zirenez, nekazaria bera abiatu zen haien bila. Inondik ere azaltzen ez zirela ikustean, biraoka hasi zen haserre. Hainbeste birao bota zuen lapurren kontra, ezen Jainkoak, zigor gisa, munduaren azkeneraino bata bestearen atzetik joatera kondenatu baitzituen nagusia, bi morroiak, bi lapurrak eta idi pare. Hainbestenarekin, ortzeko

(11) Hala ere, mitoaren espresabidea irudimena, sinboloa eta poesia izango dira beti ere, eta ez diskurtso arrazionala edo kontzeptuak. Grekoek berek ezarri zuten mitoaren eta filosofiaren arteko muga, k.a. VI. mendetik aurrera, unibertsoaren hastapenari buruzko gogoeta sistematiko eta logikoa egiten hasi zirenean. (Carmen BALZER, op.c.).

zazpi izarretan kokatu zituen: aurreko bi izarretan, bi idiak; hurrengo bietan, lapurrak; horien kanpoko lehen izarrean morroia, bigarren izar bakarrean neskatoa, zakurra aldean duela beste izar txikienean eta, azkenik, zazpigarrenean, nagusia.

Bistan denez, zakurrak ez du beretzako lekurik segizio horretan, zazpi pertsonaia nagusien bidelagun soil dugu. Horixe baita, izan ere, gizartean zakurrak eguneroko bizitzan betetzen duen lekua.

Aiko-maiko itxuraz garrantzitsu horrek, gehiago baitirudi ipuin folkloriko bat, elementu baliotsuak ditu, alabaina, bere baitan, eskema estuenek eskatuko liguketen bezain zorrotz juzkatuz ere, gure kontaera mitotzat harrarazten digutenak.

Gure kontaerak, landa giroko sinbolo baten bitartez, izar-multzo baten sorrera azaltzen du, mitologia klasikoak, modu finagoan bada ere, Vía Láctea, Esne Bidearen sorrera Hércules haurrak Junoren bularretik edoskitzean bota zituen esne-tanta ikusgarriekin lotzen duen modu dinamiko berean.

Testu grekoaren maitasun-irudi poetikoa antzinako zibilizazio handietako literatura garatuenak erantsia da, esan nahi baita, bere osoan eta inolaz ere kaltetu gabe uzten duela mitoaren funtsa, base-ritarren hizkuntza apalak ere herriak sortutako mezuari, ekoizkin soziologiko eta kultural horri, inongo kalterik egiten ez dion bezalaxe. Izan ere, Mitologia klasikoak orobat aldarrikatzen duenean ezen *Esne Bidea Heracles-ek Gerión-en idiak eraman zitueneko bide-zidor bat dela*, bere egiten du, hainbestenarekin, landa giroko estrato lehenagoko baten ekarria, maila goreneko literatur testuen ondoan inolaz ere ez gutxiesteko modukoa.

Hastapenei buruzkoa izatea ez da herri-kontaera hau euskal mitologiaren barruan kokatzeko arrazoi bakarra; testuak errealitateaz haratago eramaten du gertakaria. Kontaeraren izenburuan bertan azaltzen zaigu aipatua Jainkoa eta baita aurrerago ere, kontaeraren amaieraren eragile gisa.

Bada aldaera zuberotar bat, literarioki Darricarerek garatua, Jainkoaren haserrea piztu zuen juramentuaren formula jasotzen duena. Honela dio: *Alhaturik Goihena! Bai ahal ziazte, nun ere baitziazte eta han, oro ondizatu! Bai aren bai!* (RIEV, 1912, 227. or.) Bertsio honetako pertsonaiak zazpi izarrek dira.

Zuberoako juramentu-formula horretan, Goihena alhatzea dugu juramenduko esakunerik bortitzena, Jainkoa aipatu gabe ere, Jainkoa alhatzea esan nahi baitu.

Azkenik, azpimarragarria genuke zigor etsenplu emailearen funtzio moralizatzailea, Jainkoaren izena errespetatzea eskatzen duen kode erlijiosoari dagokiona.

Eredu nagusia

Mitoen identitate-kodean, pertsonaien izaera bainoago, pertsonaia horiek bere ingurunean betetzen duten funtzioa interesatzen zaigu.

Urbasako kontraeretan Hartza kemen eta indar fisikoaren goresmenaren erakusgarri bada, bidezko da hura Tartalo euskal ziklopearekin lotzea, indarraren kaltetan giza-adimena garaile irteten deneko mitoarekin, alegia. Pertsonaia indartsu asko eta askoren ondoren jentilak dauzkagu, ziklope eta hartzen aurkako hainbat borrokatan parte hartuak, eta gizonek jarritako arobetan porrot egiten dutenak.

Alegia horiek mito kategoriakoak ditugu, ezpairik gabe. Hona nola sartzen den euskal kontraeretako hartza gizakien munduan: printzesa ederra bahitzen du eta lurrazpiko bere gordelekuan ezkututzen. Hala, beraiengandik sortuko da gero giza-jeinu bat, gizakia baino ahaltsgoa.

Hurrengo urratsa *Juan Hartza*-k emango du, zeinek aske uzten baitu bere aurrekoek bahitutako printzesa. Pertsonaia horren garrantzia bere ekintzetan nabarmentzen zaigu. Gertakari horien azpian dazta piztiak euskal tradizioetan duen kontzeptu totemikoa, historiaurreko aztarnategietan hainbat aztarna utzi dituena.

Kontraeraren transzendentetasuna errementariak erakusten digu, zeinek gogor zigortzen baitu hartzakumea, nahiz eta hiltzen ez duen. Urdiaingo kontraera eder batek dio nola hartzakume koskortu samar batek, amaren esanei entzungor egin eta Urbasatik behetitu zen gizonarekin norgehiagoka aritzera. Zapatariarenean atea jo eta gizon zentz galdetu zion. Artisauak, izaturik, ezetz erantzun zion. Kalean sakristauarekin egin zuen topo, soineko arruntez eta ezpartinez jantzita zihoan sakristauarekin. Honek ere ezetz erantzun zion hartzakumearen harako "gizon zara?" galderari. Arotzarenera joan eta arotzak ere ezetz erantzun zion.

Errementaldegiko mailu-hotsak entzun zituenean, bertaratu eta galdera berbera egin zion errementariari:

- Gizon zara?
- Bai, errementariak arrapostu. Zer nahi duzu?
- Zurekin lehiatu nahi dut.
- Ongi da, zaude, berotu egin behar dut eta...

Kurrika luzeak suteagian sartu, sua bizitu, eta gori-gori jarri zituen .

—Zatoz, prest naukazu. Kurrikak hartu eta sudurretik oratu zuen animalia ausarta: batera eta bestera hasi zen mugitzen, oinaze jasan ezineko hartan garraisika.

Hartzakumea joan zitzaionean, txundituta geratu zen hartzama kara desitxuratu hura ikustean, eta hona nola bukatu zen haien arteko elkarrizketa:

—Ama, zenbat hatz ditu gizonak?

—Hamar eskuetan eta beste horrenbeste oinetan, doi-doi.

—Zer botere ez da izango, bada, harena, bi hatzez niri egin didana egiteko gauza bada.

Argi uztea komeni da, hala ere, lehenengo hiru solaskide horiek hautatu izanak eta horiek kontraeran azaltzen direneko hurrenkerak ez duela aparteko esanahirik. Ez bada kontalariak, kontalari apartak, ondotxo zekiela herriska hartako etxe bakoitza non zegoen, zeren etxeen hurrenkera horrixek jarraiki aipatzen baititu ofizio bakoitzeko pertsonaiak. Lehendabiziko hiru erantzunetan ez dugu giza-izaeraren ukaziorik ikusi behar, piztiarekin borroka egin eta irabazteko beste munduko ahalmenik eza baizik.

Errementariari, beste munduko ahalmenak ematen dizkio mitologiak, metalen artisauek denez, zeren metalak jainkoen jabetzapeko baitziren. Lehengoek uste zuten burdina ortzetik etorria zela, tximista moduan. Lurrazpian gelditu omen zen kokatua, eta mendetako prozesu geldoan omen doa azaleratzen, errementariak bere eskuarekin bizkorragotzen duen prozesuan, hain zuzen ere. Hala betetzen du errementariak, jainkoek emandako ahalmen berezi horien bitartez, berez beste munduko izakiei dagokien zeregin berezi hori. Suaren ahalmen sekretua dugu, dio Mircea Eliade-k,¹² naturak baino bizkorrago egiten baitzituen gauzak.

Horra, bada, nola geratu zaigun taxutua aipagai izan dugun kategoria mitikoa: gizonak, beste munduko ahalmenek horniturik, indar fisikoa menderatzea.

Euskal mitologiaren sustraiak

Oraindik ez diogu heldu idazlan honen izenburuan aipatzen den arazoari, euskal mitologiaren sustraiari buruzkoari, izan ere ez baita erraz, oraindik ere, erantzun askiesteko modukorik ematea.

(12) MIRCELA ELIADE, *Herreros y alquimistas*, Madrid, 1974, 10 eta 71. or.

Denek onartua da euskal herria oso antzinakoa dela, eta esan dezakegu, kontrakorik egiaztatzen ez den bitarte, herri indoeuroparrak heldu aurretik kokatu zela lurralde honetan. Horrek pentsarazten digu bazuela, eskuarki, mundua eta bizia ikusteko berezko moldea, gero beste kulturen ekarpen baliotsuez aberastuz joan bide zena.

Mitologia Klasikoak, erromatarren bidez heldu zitzaionak, badu bere lekua, noski, eta ez nolana hikoia, euskal ondarean, baina zail da bereizten, hala ere, gure antzinako tradizioetatik heldu zaigunetik zer den, doi-doi, mitologia klasikoaren eraginari zor dioguna.

Mitos y creencias idazlanean Tartalori buruzko euskal kontaera aztertu nuenean, esan nuen Tartalok baduela zerikusirik ziklope grekoarekin. Berrikitan, Vaha Sarkisian ikertzaile errusiarrak kolokan jarri du hipotesi hori, gure kontaera gertuago baitago, haren ustez, tradizio armeniarretatik. Honela dio: "Baina zer esan nahi du, eskuartearen darabilgun kasuan, *eredu indoeuropar bat* esakuneak? Mito hori herrialde bati baino gehiagori dagokio eta ez dakigu non dagoen mito horren sorburua eta non ondorengo garapen edo aldakuntza. Oraingoz esan dezakegu badutela nolabaiteko antza euskal aldaerak eta Armeniakoak, eta hori esateko bide ematen digute, orobat, aurrerago aipatutako beste parekotasun mitologiko batzuek ere."

Eta, atzera nire laneko aipamenari helduz, nik jasotako euskal polifemoaren eskema eta pertsonaiaren izena, Tartalo, aztertzen du egileak eta esaten du: "Erraldoiaren izenei erreparatu behar diegu. Armenian *Tork Anguegh* izena daukagu, oraindik esplikazio etimologiko behar bezala zedarririk ez duena, eta Euskal Herrian, berriz, *Tartalo* edo *Anxo* delako bat. Bion arteko antza, bistan denez, nabarrena da, eta merezi du nolabaiteko arreta bederen eskaintzea, zeren euskal Tartaloari ohiz egozten zaion jatorri homerikoak ebazteke uzten baitigu arazoa." Horraino Vaha Sarkisian-en aipamena, zeinek, bestalde, adeitasunez eskaini baitit Armeniako mitoei buruzko bere liburuari, argitaratzeaz baitago, hitzaurre bat egitea.¹³

Esandakoagatik, oso zuhur jokatu beharra daukagu ondorioak

(13) VAHAN SARKISIAN, "Euskal jatorriko elementu armeniarak". (Herri armeniarra eta euskal enigma). *Historia* 38. alea, 1990.eko Ekaina-Abuztua. Buenos Aires, 124-126 or. Azken aldi honetan datu berriak eman ditu egile horrek Tartaloren inguruan dagoen parekotasun eusko-armeniarrari buruz, *Fontes Linguae Vasconum* aldizkarian, 59. alea, 1992, 31. or. Hipotesi hau proposatzen du: "Horrek esan nahi du *Tork Anguegh*-en tradizioak izaera etnikoa duela Armenian. Aipatu gure artikuluan *Paskam* izena, *Tork Anguegh*-en aitarena, izen baskoiarekin lotu dugu eta, hala, Euskal Herriko Tartalorentzat jatorri etnikoa proposatu."

ematerakoan, eta horrexegatik nioen hasieran, hain zuzen ere, ez ote zen asmo arranditsu samarra idazlan honi euskal mitologiaren sus-traiak izenburua eman izana.

Etxe bat eraikitzeko, aurrena, zimentarrientzako ildoan egin behar izaten da, azkenerako uzten delarik etxaurrearen apainketa. Materia-len kategoria berraztertzea, zehatz-mehatz sailkatzea eta sintesi zientifikoak ditugu Euskal Mitologiari buruzko ikerlanak gaur egun dituen egiteko behinenak, munduko kulturen ikerketa gonbaratuan di-hardutenen artean Euskal Mitologia aintzakotzat hartzea nahi badugu behintzat.

Antzinako kutsua darie euskal herri-ondarearen aztarnei, landa giroko gizarte baten aztarna baitira.

Laburpena

Mitologiako material multzoa nahas-mahas azaltzen zaigu euskal tradizioetan eta behar-beharrezkoa dugu, horrenbestez, oinarrizko eta taxuzko bersailkatze-lana. Lekuko kosmogoniko gehienak halako formula fosildu gisa azaltzen zaizkigu eta hizkuntza zaharkituan emanak. Gizakiaren balioen beren gaineko oldozketek, aldiz, aurrera egin dute, ipuin folklorikoekin elkar nahastekatu diren arte.

Idazlan honetan, Mitologia Klasikoari buruzko Ikastaro batean aurkeztu baitzen, aldeaz aurretiko oinarri gisa, euskal ondarea zehatz-mehatz berrikustea proposatzen da, gero, behin aztergaiak zehaztu-rik, ikerketa gonbaratuaren azken egitasmoko sintesia egin ahal izateko.